

Бадий асар ва иждокор масъулияти

Муродулла Жўраев

ЖДПИ ўзбек адабиёти ўқитиш

методикаси кафедраси

Ҳаёт муттасил ўзгариб – ривожланиб бориши билан қаҳрамонлар характерларини бадий гавдалантиришнинг мураккаблиги туфайли бу борада турли баҳс-мунозаралар кўп бўлган ва адабиётшунослар таъкидлаганидек, ҳозирда ҳам давом этаётир.¹

Бу жиҳатдан Абдулла Қаҳҳорнинг йиллар давомида муҳим иждодий қоидага айланган ақидалари ҳам эътиборга молик. “Бадий маҳорат – бу – чиройли ифодалар, антиқа воқеалар, кулгили ё қайғули ҳолатлар топиш эмас, халққа айтадиган зарур сўзимизни китобхон қалбига олиб кирадиган образлар яратиш демакдир”.² Санъаткор ҳаётни образлар орқали тадқиқ этар экан, барча фикр-туйғулари, китобхонга айтмоқчи бўлган “дард”ини образларда мужассамлаштиради.

Образ тушунчаси адабиётшуносликда, жумладан, Абдулла Қаҳҳор тасаввурида, асосан, инсон характери маъносида талқин қилинади. “30-йиллар бошида “Сўнгги кеча” деган бир фильм кўрган эдим. Бу фильм ўттиз йилдан бери эсимдан чиқмайди. Бунга бирдан-бир сабаб–фильмдаги қари бир ишчининг аломат образидир. Бу инсоннинг қалбига чуқур кўл солиб, заргарнинг сабри ҳафсаласию, наққошнинг ҳунари билан оро берилган образдирки, бунақа образ асарнинг қаноти бўлиб, уни замондан-замонга, макондан-маконга парвоз қилдиради”. Бадий иждоднинг олтин қонунига айланган бу ҳақиқат ёзувчи ва комедиянавис Абдулла Қаҳҳор учун ҳам юксак иждодий принцип бўлиб хизмат қилганлигини кўрамыз. *Зероки, «Ёзувчининг ёзувчилигини, –деган эди Абдулла Қаҳҳор,– у яратган образларига, адабиёт «домовойи»га ёздирган янги одамларига қараб баҳолаш керак»*.³ Чинакам истеъдод билан ёзилган асар қаҳрамонлари китобхонга жонли одамлардек

¹ Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. 6 томлик. 6-т.-Т.: 1971. 411, 311-бб.

² Ўлжабоев У. Замон талаби ва иждокор масъуллиги.-Т.: 2012. 54-б.

³ Абдулла Қаҳҳор. Ёшлар билан суҳбат.-Т.: 1968. 117-118-бб.

таъсиркилади ва унинг қалбидаги ёт “унсур”ларни йўқотишга ёрдам беради. Буюк мутафаккир Аристотель айтганидек, адабиётнинг, драманинг томошабинга ана шундай кучли таъсири орқали “катарсис” – покланиш жараёни содир бўлади.

Шу ўринда аксарият адиблар ижоди учун хос бўлган муҳим бир жиҳатга, яъни чинакам етук асар яратиш учун, мавзуни чуқур ўрганиш ва бўлажак қаҳрамонлари–одамлар қалбига қалбини пайванд қила олиши зарурлигига эътибор қаратайлик. Абдулла Қаҳҳорнинг илк комедияси “Шоҳи сўзана” (“Янги ер”) етук санъат асари бўлишининг сабаб ва омиллари кўп. Энг аввало, бу асарнинг қандай шароитда ва қандай ҳолатда яратилгани ҳам кўп жиҳатдан ўрганишга лойиқ.

Ёзувчининг турмуш ўртоғи Кибриё Қаҳҳорованинг “Чорак аср ҳамнафас” китобида бу машҳур комедиянинг яратилиш жараёни ва ижодий тарихи ҳақида жуда қимматли ҳамда ишончли маълумотлар келтирилади. Абдулла Қаҳҳор колхоз, совхозни бир айланиб дарров очерк ёзиб ташлайверадиган ёзувчилардан эмас эди. “Ёзилажак асарларининг қаҳрамони билан яқиндан танишмагунча қўлга қалам олмасдилар. 1948 йил августида Мирзачўлга қараб йўл олдик. Ўша йиллари Мирзачўлнинг кўчалари тўпикқа урадиган тупроқ, салгина ёмғир ташласа, бир ҳафтагача қуримай, ширачдай бўлиб ётар эди. Колхоз раиси билан Абдулла Қаҳҳор кўпинча от миниб дала айланишарди. Биз яшайдиган шароитда ижод қилиш ниҳоятда душвор эди. Колхознинг кичкинагина движоги бўлиб, бирпас тап-тап қилиб ишлар эди-ю, соат тўққиз бўлар-бўлмас тўхтаб қоларди.

Сал вақтда совуқ ҳам тушиб қолди. Хужрани иситай десак на ўтин бор, на кўмир. Тошкентга тушиб бир машинада ўтин-кўмир олиб чиқдик, эски шаҳар бозоридан битта ўттизинчи лампа олдик. Абдулла Қаҳҳор шу лампадан керосинка ясадилар. Электр чироқ ўчгандан кейин лампа ҳам уйни ёритар, ҳам иситар, яна устига устак ундачой ҳам қайнатар эдик. Лекин бирор марта Абдулла Қаҳҳор, шу шароитдаяшаб ижод қилиш мумкинми, деб шикоят қилмаганлар. Кунбўйи ё сувора, ё пиёда дала айланар эдилар.

Бир нарсани алоҳида эътироф қилиш керакки, гарчи биз унча-мунча қийналган бўлсак ҳам, Мирзачўл сафари Абдулла Қаҳҳор ижодида катта бурилиш ясади. “Янгиер” (“Шоҳи сўзана”) комедиясининг “пойдевори” ҳам ўша ерда қўйилди. Ундаги Мавлон, “Синчалак”даги Эшон каби образларнинг протипларини Абдулла Қаҳҳор Мирзачўлда учратганлар”.⁴ Афсуски, ўша йиллари адиб бедаво бир дардга, қанд хасталигига ҳам чалинган бўлади. Касалхонадан тузалиб чиққач, “Шоҳи сўзана” комедиясини ёзиб тугатади. Бу комедия 1949 йили республика миқёсида ўтказилган ёпиқ конкурсда “Мирзачўллик” имзоси билан қатнашиб, юксак мукофотга сазовор бўлади. Ўша йили ўзбек саҳнасининг отахони Етим Бобожонов бу асарни Ҳамза номидаги академик драма театри саҳнасида муваффақиятли намоёиш этади.

1950 йили СССР Давлат мукофотининг лауреати Ю.Герман билан Б.Рест таржимасида “Шоҳи сўзана” Москвада, “Звезда” журналининг март сонисида чоп этилади ва келгуси йиликомедия СССР Давлат мукофотига сазовор бўлади. Абдулла Қаҳҳор бу комедияси билан биринчи бўлиб ўзбек драматургиясини умумиттифоқ саҳнасига олиб чиқади. Кейинчалик бу асар бир қатор хорижий мамлакатларда ҳам саҳналаштирилади. Бу комедиямисолида бадиий ижоднинг муқаддас бир принципини “кашф” этиш мумкин, яъни чинакам санъат асари яратиш учун ёзувчи ўша ҳаётда яшаши ва ундаги барча қувончу ташвишларни ўз бошидан қайта кечирishi талаб этилади. Адибнинг бу фазилатини Президентимиз Ш.М.Мирзиёев ёзувчи ва санъаткорлар билан учрашувида ҳозирда таниб бўлмас даражада ўзгариб, замонавий шаҳар тусини олган Янгиер ва Мирзачўлларни 40-50-йиллар ўзлаштиришда Абдулла Қаҳҳорнинг чўлқувар – пахтакорлар билан бирга ертўла-землянка – қора уйчаларда яшаб, машҳур “Шоҳи сўзана” комедиясини ёзганлигини эслатгани ҳам ижод аҳлига унутилмас сабоқ бўлиши мумкин.

⁴ Қаҳҳорова Кибриё. Чорак аср ҳамнафас.- Т.: 1987. 33-35-бб.